

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.03.040>

УДК 81-13-112=161.2.167.2/3

Г. В. СЕМЕРЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та методик навчання української й іноземних мов, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова вул. Тургенєвська, 8–14, м. Київ, 01054
E-mail: semerenkoav@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1143-7326>

СИНТЕТИЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI – XVIII століть

У статті на матеріалі синтетично-аналітичних конструкцій із демінутивним значенням у пам'ятках української мови XI–XVIII ст. схарактеризовано синтетично-аналітичний спосіб передавання демінутивності, визначено його роль у розмежуванні здрібнілих та емоційних утворень, досліджено питання про наявність зменшеності без додаткових емоційних відтінків, первинність демінутивності та вторинність експресивності. Оскільки зменшеність у синтетично-аналітичних конструкціях експлікують не тільки суфікси, як в однослівних пестливих утвореннях, але й слова-індикатори, кожен компонент синтетично-аналітичних конструкцій із демінутивним значенням проаналізовано в конкретному лексичному оточенні. З'ясовано, що розмежування зменшеності й пестливості повністю залежить від контексту. Однак іноді й він не дозволяє переконливо розмежувати зменшеність і пестливість. Визначено роль текстуальних конкретизаторів у виявленні демінутивної семантики в поєднанні з ознакою розміру предмета. Простежено особливості синтетично-аналітичних конструкцій із демінутивним значенням у різні періоди функціонування української мови.

Ключові слова: словотвір, історичний словотвір, зменшеність, пестливість, синтаксичні засоби словотворення, синтетично-аналітичні конструкції

1. ВСТУП

Здрібніло-пестливі утворення, що зафіксовані у складі всіх повнозначних частин української мови досліджуваного періоду, свідчать про її значні експресивно-емоційні виражальні можливості.

Визначення часу фіксації зменшених і пестливих утворень серед іменників, прикметників, числівників, займенників, прислівників, діє-

слів, а також відстеження шляхів формування та розвитку українського демінутивного словотвору здійснено у праці Г. В. Семеренко *Історія формування українського демінутивного й гіпокористичного словотвору* (Семеренко, 1988). Численність демінутивних утворень у лексиконі української мови та їхня поширеність у різножанровій мовній практиці дає підстави вважати демінутиви виразниками українського менталітету (Беркешук, 2016, с. 20).

Дослідження демінутивів у східнослов'янських мовах має тривалу історію. Започаткований у працях О. Х. Востокова, Г. П. Павського, К. С. Аксакова, цей напрямок мав продуктивне продовження у студіях Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, В. В. Виноградова, Л. А. Булаховського та ін. Згодом вивченню демінутивів присвячені розвідки В. П. Токаря, С. С. Плямоватої, Р. І. Аванесова, В. М. Покуц, В. К. Чернецького, Т. К. Черторизької, Л. П. Жаркової, М. В. Кравченко, О. І. Бондаря, Л. О. Родніної, В. Г. Чурганової, Т. І. Коновалової, Н. О. Ярової, Л. В. Юрашко та ін.

Історія демінутивного й гіпокористичного словотвору — предмет спеціального вивчення у працях Л. Л. Гумецької, С. П. Бевзенка, А. П. Грищенка, Ю. С. Азарх, В. В. Німчука, П. І. Білоусенка, Н. Л. Осташ і Р. І. Осташ, Н. П. Звірківської та ін.

Зосереджуючи увагу на актуальних проблемах сучасного демінутивного словотворення, дослідники (К. Г. Городенська, М. В. Кравченко) вважають творення зменшено-емоційних іменників невідривним від категорії здрібнілості та категорії суб'єктивної оцінки (Городенська & Кравченко, 1981, с. 109—112). Т. П. Вільчинська вивчає демінутиви в аспекті оцінності, досліджує особливості виражених іменниками оцінних найменувань на семантичному та словотвірному рівнях, аналізує різні підходи до класифікації оцінних назв, звертає увагу на прагматичний компонент у структурі значень оцінних назв, серед яких значну кількість становлять демінутиви, що належать до «позитивно-оцінних назв» (Вільчинська, 1996, с. 9). У праці Л. В. Юрашко систематизовано погляди науковців щодо прагматичної функції демінутивів (Юрашко, 2009), у дослідженні О. Ф. Тилик обґрунтовано ідею розвитку на базі демінутивно-гіпокористичних суфіксів нової словотвірної функції форманта — передавання значення подібності (Тилик, 2006, с. 4). У контексті з'ясування понять «емоційний», «оцінний», «експресивний» Л. Б. Шутак виокремлює суфікси, що є типовими виразниками значення об'єктивної зменшеності, раціонально-емоційної оцінки (реалізують одночасно кількісне значення об'єктивної зменшеності та позитивне оцінне значення — пестливість, ласку, ніжність тощо), і лише пестливі. Об'єктивну зменшеність частіше передають слова-індикатори *малий, маленький* та ін. (Шутак, 2002, с. 8—9). В. І. Говердовський диференціює зменшеність предметну (денотативну) і пестливу (конотативну). На численних прикладах з однаковими суфіксами в українській і російській мовах автор переконливо доводить, що чіткої межі між ко-

нотацією (емоційним) і денотацією (раціональним, предметним) не існує: «в діяхронії можуть бути взаємопереходи. При високій частотності використання лексеми або морфеми конотація може зникати або переходити в денотацію» (Говердовський, 1985, с. 72—73).

Історію суфіксального творення іменників із демінутивним і гіпокористичним значеннями в українській мові вперше викладено в монографічному дослідженні Г. В. Семеренко *Історія суфіксального творення іменників із демінутивним і гіпокористичним значеннями в українській мові* (Семеренко, 2020). На матеріалі пам'яток різних стилів і жанрів здійснено діяхронічний аналіз усіх морфологічних засобів передавання демінутивності й гіпокористичності, з'ясовано походження кожного форманта, визначено його продуктивність, час зміни активності на різних етапах функціонування української мови. Однак неморфологічні способи передавання зменшеності не були предметом спеціального розгляду.

Мета пропонованої статті — на матеріалі зафіксованих у пам'ятках української мови синтетично-аналітичних конструкцій із демінутивним значенням дослідити синтетично-аналітичний спосіб вираження демінутивності в українській мові. Історичний аспект дає змогу простежити час виникнення, формування та розвиток неморфологічного способу передавання демінутивності, описати історичну динаміку, визначити його роль у сучасній українській мові.

Завдання пропонованої статті — відстежити зв'язок морфологічних і синтаксичних явищ на матеріалі синтетично-аналітичних конструкцій із демінутивним значенням, стрижневі компоненти яких є суфіксальними дериватами відповідної семантики, а означальні передають значення малого розміру, та з'ясувати питання про наявність зменшеності без додаткових емоційних відтінків, про первинність демінутивності та вторинність експресивних відтінків.

Для дослідження використано описовий і порівняльно-історичний методи.

2. СИНТЕТИЧНО-АНАЛІТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ДЕМІНУТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

У теорії демінутивації питання про первинність демінутивності та вторинність експресивності, а також про існування зменшеності без додаткових емоційних відтінків належать до дискусійних.

Окремі мовознавці висловлювали думку, що об'єктивна зменшеність без додаткових емоційних відтінків ніколи не може бути виражена зменшеною формою слова, яка завжди має відтінок емоційного забарвлення. Тому для вираження значення об'єктивної зменшеності без додаткових емоційних відтінків, використовують описові звороти типу *маленький стіл, невелика колба* (Дементьев, 1953, с. 6). Однак більшість лінгвістів заперечують це твердження. Й. О. Мандельштам, зокрема, щодо російської мови зауважував: чим давнішими є так звані зменшу-

вальні суфікси, тим чіткіше значення вираження малої речі, об'єктивно усвідомлюваної, вони мають. Згодом ці суфікси набувають також значення суб'єктивного ставлення із різноманітними відтінками. Дослідник довів, що емоційні значення формантів є вторинними щодо значень зменшеності і що вони розвинулися пізніше на базі об'єктивних значень перших (Мандельштам, 1903, с. 37). М. В. Кравченко стверджує, що оцінні утворення набагато частіше, ніж прийнято вважати, містять значення реальної зменшеності без будь-якої емоційної забарвленості. Це лексеми, що позначають реалії, які можуть бути малими за розміром, об'ємом, вагою, виявляти більшою чи меншою мірою свої якості й ознаки, опредмечені в іменнику (Кравченко, 1977, с. 12). Суголосний висновок висловлює В. М. Покуц: «надмірно широке визнання за іменниками з досліджуваними суфіксами можливості виражати об'єктивну зменшеність тільки в сполученні з різноманітними емоціями, яке спостерігається в сучасних лінгвістичних працях і почасти в тлумачних словниках, пов'язане з недостатньо чітким розмежуванням — щодо цих слів — понять експресивності й емоційності» (Покуц, 1969, с. 10). Аналізуючи синтетичний і аналітичний способи вираження демінутивності, дослідниця зазначила, що ці способи не завжди взаємозамінні. Залежно від контексту зменшувальні суфікси в поєднанні з різними або й тими самими твірними основами можуть передавати зменшеність без додаткових емоційних відтінків чи поєднувати зменшеність із емоційним забарвленням (там само, с. 8). С. С. Плямовата зауважила, що думка про постійне емоційне забарвлення слів зі зменшеними суфіксами потребує корекції щодо окремих стилістичних обмежень. Демінутивні утворення часто мають оцінно-емоційний відтінок у розмовному, поетичному, ораторському мовленні. Науковий і діловий стилі, які позбавлені емоційного забарвлення, дозволяють вживання чистих демінутивних утворень. Погляд, відповідно до якого в мові немає абсолютно зменшених утворень, результатами спостережень не підтверджено (Плямовата, 1958, с. 241). К. Г. Городенська та М. В. Кравченко пропонують виокремлювати в сучасній українській мові оцінні іменники на позначення об'єктивної зменшеності реалій, зменшено-емоційні іменники з позитивним емоційним забарвленням, оцінні іменники із зменшено-пестливим значенням та зменшено-емоційні іменники з негативним значенням, а творення зменшено-емоційних іменників вважають невідривним від категорії здрібнілості та категорії суб'єктивної оцінки: «На ранній стадії розвитку мови зменшено-емоційні лексеми виражали реальні ознаки предметів: їх розмір, об'єм, вагу, колір, форму тощо. Такою була первинна їх функція. І лише в результаті вищого процесу пізнання, коли людське мислення стає здатним до абстрагування, в людини виникає суб'єктивне ставлення до речей. Така природа людського пізнання дійсності» (Городенська & Кравченко, 1981, с. 109–112). М. Я. Плющ стверджує, що категорія зменшеності / збільшеності, яка історично сформована на основі вираження реальних ознак предметів

(розміру, обсягу, зросту, ваги, насиченості та інших форм вияву), поступово почала виражати й суб'єктивне ставлення до реалій, експресивно-емоційна оцінність нашаровується на значення зменшеності / здрібнілості: *маля* — *малятко*, *маленя*, *маленятко* (Плющ, 2010, с. 45–46).

О. І. Бондар поділяє демінутиви на дві основні групи — демінутиви зі значенням зменшення і без такого значення (Бондарь, 1979, с. 4).

Г. М. Сагач використовує градацію демінутивів, запропоновану С. С. Плямоватою:

1. Зменшувальна лексика. До цієї групи належать слова, пов'язані з уявленням про кількісні відношення, тобто експлікується ознака розміру, міри вияву ознаки, напр.: *будинок* — *будиночок*, *хата* — *хатка*. Суфікси у словах можна замінити лексичними синонімами, які вказують на розмір, міру, ступінь вияву певної ознаки та ін. Такими можуть бути прикметники *маленький*, *невеликий*, *короткий*, *вузький* та інші частини мови.

2. Пестлива лексика. До цієї групи належать слова, які не викликають уявлення про розмір предмета, а лише вказують на пестливе ставлення автора до нього, напр.: *водиця*, *годинка*.

3. Зменшено-пестлива лексика. До цієї групи належать слова, які, з одного боку, викликають уявлення про розмір предмета чи явища, а з іншого, — вказують на ставлення автора до них. Наприклад: *сестриця*, *синок* (Сагач, 1976, с. 8–9).

Поділяємо думку Л. О. Родніної про вирішальне значення контексту під час визначення семантики утворень із демінутивними суфіксами: «Поза контекстом часто буває важко розрізнити значення чистої зменшеності і зменшеності-пестливості» (Родніна, 1979, с. 102).

Об'єктивну зменшеність в аналізованих контекстах частіше передано за допомогою слів-індикаторів *малий*, *маленький* і под. у поєднанні з суфіксами демінутивності чи гіпокористичності, тобто синтетично-аналітичним способом.

3. СИНТЕТИЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI—XIII ст.

Продуктивність синтетично-аналітичного способу передавання демінутивності в досліджуваних текстах XI—XIII ст. зумовлена тим, що за допомогою слова-індикатора *малъ(-ый)*, *мала(-а)*, *мало(-е)* легко розрізнялися демінутивні та пестливі утворення.

У складі конструкцій «*малъ(-ый)* + демінутивне утворення» суфіксальні деривати утворені від назв:

- частин натурогенного чи антропогенного рельєфу: *горька мала* (1106—1108, сп. XV, ЖХД, 21); *островець малъ* (1106—1108, сп. XV, ЖХД, 44), *рѣчка мала* (під 1150, КЛ, 411), *мѣстьце мало* (XII—XIII, сп. XV, КПП, 18);

- рослин: *древца мала* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 54); *предь дверми пещеркы тоя стоятъ смоквици малы* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 54);
- поселень: и сруби *городокъ малъ* (ПВЛ, 8); *градокъ малъ* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 17); и створи *градъць малъ* (під 1259, ГВЛ, 843);
- споруд, зокрема будівель: ископа ту *печерку малу* (під 1044–1051, ПВЛ, 144); *пещерка мала предь малымъ олтарцемъ* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 56); и поставила *церквицю малу* (під 1051, ПВЛ, 146); и введоша в *ыстобъку малу* (під 1097, ПВЛ, 234); *пещера, яко погребецъ малъ* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 54); *мала церквица* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 40); *печерку малу дву саждень* (XII–XIII, сп. XV, КПП, 17); поставиша *церковицю малу* (XII–XIII, сп. XV, КПП, 18); постави *малоу црквицю* (XII–XIII, ЖФ, 86);
- частин споруд, зокрема будівель: въ *кѣльиць малъ* (під 1074, 183); *дверци* имуши *малы* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 9); *предь малым олтарцемъ* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 56); *оконце мало* на версѣ пещеры (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 54); *предь малым олтарцемъ* (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 56); *трепезка мала*, кругла, мраморяна (1106–1108, сп. XV, ЖХД, 57); *малыми врати* пришедъ (XI, сп. XIII–XIV, КВОГМ, 543); *малоу престольцю* поставленоу (XI, сп. XIII–XIV, ЖСА, 341); сии ли *крестецъ малыи* (під 1152, Ср. I, 1349); въ *кельици малъ* (XII–XIII, сп. XV, КПП, 201); *малоу* створи *скважницю* (XII–XIII, сп. XV, КПП, 73); поставили *клѣтку малоу* (XII–XIII, СЧРД, 60); *малъмъ оконьцемъ* (XIII, Ср. II, 656);
- тканин: и вѣрхоу его полагаше *малъ сажецъ* (XIII, Ср. III, 244);
- одягу: въ *платкы малы* нитькою повѣрьзаючи (під 947, ПВЛ, 48); чѣрньцю *малая манѣтка* (під 1280, Ср. II, 112); *малы же ризица* (під 1074, Ср. III, 122);
- ємностей для зберігання чи транспортування: *лоуконьце мало*, пѣльно соуще сребра (під 1093, Ср. II, 54); *купляхомъ кадку малую* (під 1160, НЛ, 31);
- продуктів харчування: *возмъ малъ коврижекъ* (під 1074, ПВЛ, 175);
- посуду: в *судину малу* (під 1074, ПВЛ, 14) (пор. *сосуд малъ* (під 1074, ПВЛ, 12);
- знарядь: она же вѣземши *малу мотычицю* <...> копавши (XI–XII, СлРЯ 9, 280);
- частин інструментів: *бильцо мало* въ руцѣ держа, клеплють на заутрени (під 1200, СлРЯ 1, 185);
- транспортних засобів: *ладѣица мала* (XI, сп. XIII–XIV, КВОГМ, 537); в *лодыцу малу* введоша (XI, сп. XIII–XIV, КВОГМ, 537); *кораблецъ малои* (XI, сп. XIV, СлРЯ 7, 304);
- предметів духовної культури: *пременьшаа книжица* (XI, сп. XIII–XIV, КВОГМ, 27).

Аналогічні поєднання засвідчені у складних топонімах: *отъ великого Дону до малого Донца* (СПІ, 40); *Гюргии же заиде полкы своими за Малыи Роутецъ* (під 1151, КЛ, 435).

4. СИНТЕТИЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ СПОСІБ ПЕРЕДАВАННЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XIV—XV ст.

Цей спосіб передавання демінутивності продовжує бути активним в українській мові XIV—XV ст. Однак жанрово-стильові особливості текстів XIV—XV ст. і їх незначна кількість не дали змоги в повному обсязі визначити структурно-семантичні особливості синтетично-аналітичних конструкцій, які виражали демінутивність.

Демінутиви поєднано з прикметниками *малий, маленький, невеликий* та утворено від назв:

- частин натурогенного чи антропогенного рельєфу: *от малого лужка* (1420, ССУМ I, 557); *в селци малом* (1420, ССУМ I, 22); *мѣстечко невелике* (XV, ПТКВ, 9) (прикметник *невеликий* уперше засвідчено у XV ст.); *съ малыми горками* (1424, ЮГ, 100);
- частин рослин: *малое яблочко* (XV, ПТКВ, 31);
- споруд, зокрема будівель: *домокъ малый* (XV, ПТКВ, 10);
- посуду: *дасть склянницу малоую* (XV, ПТКВ, 41); *маленке судинки* (XV, ПТКВ, 41);
- грошових одиниць: *сто грошиковъ малыхъ* (1407, ЮГ, 72);
- шляхів сполучення: *зь малою оулочкою* (1410, ССУМ II, 435);
- абстрактних понять: *малыми частками* золота (XV, ПТКВ, 31).

Демінутиви, утворені синтетично-аналітичним способом, засвідчено серед топонімів: *малого криховца* (1421, ЮГ, 96).

5. СИНТЕТИЧНО-АНАЛІТИЧНИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ДЕМІНУТИВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVI—XVIII ст.

У пам'ятках української мови XVI—XVIII ст. засвідчено демінутивні синтетично-аналітичні конструкції, у яких роль означальних компонентів зі значенням малого розміру виконували прикметники (*малий, маленький, невеликий, невеличкий, небольшой, дробный, кратчайший, дитячий, легкий, мілкий*), а роль стрижневих компонентів — суфіксальні деривати, похідні від назв:

- предметів природи: *маленькой камушек* (1768, Сков. 1, 148);
- частин натурогенного чи антропогенного рельєфу: *малого куточка* (1764, ДУГС, 304); *малыя сторонки* (1781, Сков. 1, 276); *огородокъ малый* (1593, АЮЗР I/I, 369); *на малой могилицѣ* (1703, КТМП, 220); *с той рѣчки невелички* (поч. XVIII, КРС, 38); *лѣсок небольшой* (1751, ДНРМ, 324); *маленькой земелькѣ* (1781, Сков. 1, 280);
- людей за:
 - віком: *оплакувала дѣток малых* (1603, УП, 151); *въ маломъ дитятку* (1616, ДМВН, 197); *малыхъ детокъ* много потопили (1618, АЮЗР I/III, 261); *невеликіе дітоньки* (1619, УІ, 47); *в дѣтках малых* (1646, ДАФ, 132); *отрочат-*

- ко *малейкоє* (1646, УП, 247); Ірод црць послышавши ѿ рождествѣ іс хста всѣх *маленкыхъ отрочаток* казал забіати (XVII, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 62);
віком і статтю: зъ *хлопчикомъ малымъ* (1592, АЮЗР 1/I, 322); *дѣвчинку малую* (1667, АПГУ 1, 112);
спорідненістю і статтю: *сыночка малого* (1609, ДМВН, 137);
• груп людей: *малую громадку* (1720, ЛВ 1, 4);
• частин тіла людини: жилищѣ: *маленкїи жилки* албо артирії (1627, ЛСПП, 37); *жилки маленкїи* артирки (XVII, ЛЛЗСС, 114);
• відбитків частин тіла людини: *маленькій слідок* (1767, Сков. 1, 226);
• міфічних або казкових істот: *маленькими бѣсиками* (1773, Сков. 1, 360), *малий Телешик* (Котл., 162);
• тварин: *лисєнята малыи* (XV–XVI, СЮППП, 51); *маль лєвокъ* (1627, ЛСПП, 219); *рыбка малая* (кін. XVII — поч. XVIII, ЗВПП, 228); *медведковѣ малыхъ* (1704, РИСП, 131); *маленькихъ птичек* (Сков. 2, 192), як на *мале курча шулік* (Котл., 203);
• тваринної сировини: *лосинка*: на К лосинѣ великихъ а *малыхъ лосинокъ* гї (1583, СУМ XVI — I пол. XVII 16, 102);
• рослин: *соснѣка малая* (1642, СЛЛЛ, 151);
• частин рослин: якъ вытоплю хатку *дробными дровцами* (XVIII, ІСУЯ I / II, 828);
• поселень: *маліє городки* завоюваль былѣ (1720, ЛВ 2, 97);
• частин поселень: *дворикъ маленький* (1747, ДНРМ, 316);
• споруд, зокрема будівель: *домокъ малый* (1552, АЮЗР 1/VII, 615); *домокъ малый*;
• частин споруд, зокрема будівель: *ковната: ковнатка мала* ‘кімнатка’ (1552, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 212); *двѣ свѣтлочки малыхъ* (1552, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 615); *сенечки двои малыхъ* (1552, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 614);
• меблів: *столік малій* (кін. 50 XVIII, Сков. 1, 96);
• тканих виробів: *воздушков малыхъ* два (1663, АБМУ, 66); *штучкі дробніє* (1704, РИСП, 116);
• одягу: *кожушокъ невеликии* (1605, ДМВН, 39); *малая кожушина* (1723, ДНРМ, 142); *балахонецъ малой* (1748, ДНРМ, 317); *кожушок малій дитячій* (1756, ДНРМ, 340);
• частин чи елементів одягу: *поясокъ малый* (1576, АЮЗР 1/I, 54); *кгузиковѣ малыхъ* (1720, ДНРМ, 118);
• прикрас: *жемчужки маленькихъ* (XVI, АЮЗР 1/III, 1); *невеликихъ двѣ бляшки* (1747, ДНРМ, 314);
• сакральних аксесуарів: *крестиковѣ малыхъ* (1663, АБМУ, 66);
• ємностей для зберігання чи транспортування: *малое судины* (1552, АЮЗР 1/IV, 618); *кадочка маленкая* (1555–1568, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 7); *банечка* и *кадка* міденая, *маленкіє* (1583, АЮЗР 1/I, 183); *комлѣжка малая* ‘невелика бочка’ (1583, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 221); *скринка малая* (1584, АЖМУ, 75); *шкатулка невеликая* (1591, АЮЗР 1/I, 288); *шкатулка маленкая* (1747, ДНРМ, 313); *соплел я маленькую плетеницу*, или *корзинку* (1787, Сков. 2, 99); в *мѣшечку маломъ* (1788, Кн., 29);

• посуду: *квартикъ чотыри невеликихъ* (1578, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 72); *мисочка малая* (1583, АЮЗР 1/I, 183); *коновка малая* (1593, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 366); *коновочька малая* (1633, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 233); *горшечокъ малий* (1744, ДНРМ, 305); *двѣ миски невеликіе* (1747, АЮЗР 1/I, 316); *казанокъ маленький* (1751, АЮЗР 1/I, 323); *казанковъ невеликих* три (1756, ДНРМ, 340);

• знаядь: *молотокъ малый* (1744, ДНРМ, 305);
• інструментів: *звончокъ малый* (1583, АЮЗР 1/I, 183);
• зброї: три *арматки* тилко *легких* зь собою взявши (1720, ЛВ 2, 82);
• транспортних засобів: в *малои* и латаной *лодицѣ* ѣтець на море (1582, СУМ XVI — I пол. XVII 16, 91);

• предметів духовної культури: *малую книжку* приписую (КК, 35); *штучки* поетицкіе *маленкіе* (1691, Величк., 71); *маленькій образокъ* (1704, РИСП, 123); на *маленькой бумажки* (1773, РИСП, 387); *малую книжку* (1773, РИСП, 372); *малую книжечку* (1773, РИСП, 372); *кратчайшая сказочка* (1776, Сков. 2, 20); *мала книжка* (кін. XVII — поч. XVIII, ЗВПП, 204);

• одиниць міри: *дробніе частици* (1574, СИ, 347); труби *шматокъ малий* (1744, ДНРМ, 305); *малой шматокъ* лѣжника (1744, ДНРМ, 358); с *маленьких лѣт* (60—70 рр. XVIII, Сков., 1, 113); *маленькой крошкѣ* (1772, Сков. 1, 312); *маленький мір* или *мірик* (1776, Сков. 2, 17); *маленькая кучка* (1781, Сков. 1, 276); *частицю малу* (1786, ДУГС, 314);

• абстрактних понять: *маленькій дарик* (1772, Сков. 1, 307); *крошечный душок* (1772, Сков. 1, 350).

Аналіз демінутивних синтетично-аналітичних конструкцій (наприклад, *маль домокъ*) і суфіксальних дериватів (наприклад, *домокъ*) дозволяє відстежити зв'язки морфологічних і синтаксичних явищ, зв'язки слова і словосполучення.

У синтетично-аналітичних конструкціях зменшеність передає означальний компонент словосполучення (*маль*). Зв'язок між компонентами посилює демінутивний суфікс стрижневого компонента (*домокъ*). Номінація тут точніша, зв'язок між компонентами словосполучення міцніший.

У суфіксальному дериваті *домокъ* зменшеність передано за допомогою його власного суфіксального компонента. Тут набагато вищий ступінь абстрактності, збільшений ступінь неподільності семантики, що викликало й неподільність вираження — замість синтетично-аналітичного способу, де наявний синтаксичний зв'язок, виникає одне слово із зменшувальним формантом (синтетичний зв'язок): словосполучення замінюється словом.

Реальну зменшеність в охопленій досліджуваними пам'ятками період засвідчують і аналітичні словосполучення, у яких два слова позначають одне поняття (наприклад, *маль домъ*), а також цілі синтаксичні конструкції, у яких зменшеність передано описово. Вони засвідчені в різні періоди розвитку української мови: ископа ту *печерку малу* .ѣ. *саженю* (під 1044—1051, ПВЛ, 144); вь *кѣльциѣ малѣ* ко .ѣ. *лакоть* (під 1074, 183); *трепезка мала*, кругла, мраморяна, *обѣ единомъ столци* (1106—1108, сп. XV, ЖХД, 57); вь *кельци малѣ*, яко *четырь лакоть* (XII—XIII,

сп. XV, КПП, 201); *дѣвчинку малую, которой пошло на пятый год* (1667, АПГУ 1, 112); *сенечки двои малыхъ, обоюхъ полтретя сажня* (1552, СУМ XVI — I пол. XVII 14, 614); *светлочка — лавъ три* (1590, АЮЗР 1/VI, 206); *с маленьких лѣтъ, как только родились* (60—70 pp. XVIII, Сков. 1, 113); *шарик, величиною хотъ как зерно горчичное* (1773, Сков. 1, 399). Аналітичний спосіб вираження демінутивності є невід’ємною складовою демінутивації в українській мові XI—XVIII ст.

6. ВИСНОВКИ

Синтетично-аналітичний спосіб реалізації демінутивності полягає в поєднанні суфіксального деривата із семантичним поширювачем (словом-маркером). Суфіксальні деривати із семантичними поширювачами в аналізованих контекстах свідчать про те, що в українській мові XI—XVIII ст. демінутивні суфікси могли передавати зменшеність без додаткових емоційних відтінків.

Зафіксовані в пам’ятках української писемності XI—XVIII ст. однослівні суфіксальні демінутиви, а також синтетично-аналітичні демінутивні утворення, що мають семантику зменшеності без додаткових емоційних відтінків, підтверджують висновок лінгвістів про зменшеність як первинну функцію аналізованих суфіксів. Отже, пестливість та інші емоційні відтінки є пізнішими нашаруваннями на семантику зменшеності, яку передають суфікси однослівних демінутивів або стрижневих компонентів синтетично-аналітичних демінутивних утворень.

Синтетично-аналітичний спосіб вираження зменшеності в різні періоди розвитку української мови мав і неоднакову продуктивність.

В українській мові XI—XIII ст. синтетично-аналітичні сполучення слів були досить поширеними. Реалізація демінутивної ознаки за допомогою змішаного способу була зумовлена, очевидно, певною невизначеністю функцій демінутивних формантів. Із розвитком демінутивного словотвору, що виявився у спеціалізації функцій демінутивних формантів, необхідність у синтетично-аналітичному способі вираження демінутивності зменшилася, тому кількість синтетично-аналітичних конструкцій у текстах XVI—XVIII ст. скоротилася. Однак синтетично-аналітичний спосіб вираження зменшеності домінує під час утворення демінутивів від абстрактних іменників.

Крім зменшення кількості цих словосполучень, змінюється склад їхніх атрибутивних частин. У XI—XIII ст. в українській мові засвідчено атрибутивні компоненти, похідні від прикметників *маль (малыи)*, *пременьшии*; у XIV—XV ст., крім *маль (малыи)*, також *маленький*, *невеликий*, у XVI—XVIII ст., крім *маль (малыи)*, *маленький*, *невеликий*, також *маленькой*, *малейкий*, *маленьких*, *невеличкий*, *небольшой*, *крошечный*, *кратчайший*, *дробный*, *дитячий*, *легкий*, *мілкий* та ін., які вказують на невеликі параметри означуваних предметів (розмір, вагу, вік тощо). Значення об’єктивної зменшеності в таких синтетично-аналітичних конструкціях домінує над пестливістю, а суфіксальні деривати за відсутності слів-

індикаторів набувають емоційних відтінків різної інтенсивності: стають зменшено-пестливими чи пестливими.

Наявність синтетично-аналітичних словосполучень із семантикою зменшеності підтверджує її первинність щодо пестливості, а бінарна структура демінутивів свідчить про синтетично-аналітичний спосіб її реалізації.

В українській мові XI—XVIII ст., крім суфіксального способу, що є основним реалізатором зменшеності, існували й інші способи її втілення, зокрема синтетично-аналітичний, який став предметом аналізу в цій розвідці, і аналітичний, який стане предметом аналізу в наступних дослідженнях.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АБМУ — Стороженко, А. В. (ред.). (1892). *Акты Бориспольского мейского уряда 1612—1699 гг.* Київ: Киевская старина.
- АЖМУ — Бойчук, М. К. (упоряд.). (1965). *Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 pp.)*. Київ: Наукова думка.
- АПГУ — Модзалевский, В. Л. (ред.). (1912—1914). *Актовые книги Полтавского городского уряда XVII в.* (вып. 1—3). Чернигов.
- АЮЗР — *Архив Юго-Западной России, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе.* (1859—1914). (Ч. 1—8). Київ. Величк. — Величковський, І. (1972). *Твори*. Київ: Наукова думка.
- ГВЛ — Галицко-Волынская летопись. (1962). В *Полное собрание русских летописей* (т. 2: *Ипатьевская летопись*). Москва: Издательство восточной литературы.
- ГУ — Білодід, І. К., & Кудрицький, Є. М. (упоряд.). (1970). *Грамматика слов'янська І. Ужєвича*. Київ: Наукова думка.
- ДАФ — «Діаріуш» Афанасія Филиповича, 1646 р. (1965). В А. Коршунов, *Афанасий Филипович: Жизнь и творчество*. Минск: Наука и техника.
- ДМВН — Німчук, В. В., Русанівський, В. М., Симонова, К. С., Франчук, В. Ю., & Черторизька, Т. К. (ред.). (1981). *Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.: збірник актових документів*. Київ: Наукова думка.
- ДНРМ — Передрієнок, В. А. (упоряд.). (1976). *Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України*. Київ: Наукова думка.
- ДУГС — Махновець, Л. Є. (упоряд.). (1959). *Давній український гумор і сатира*. Київ: Держлітвидав УРСР.
- ЖСА — Житие святого Алексѣя. (1903). В В. Н. Перетц, *Повесть о трех королях-волхвах в западно-русском списке XV в.* Санкт-Петербург.
- ЖФ — Житие преподобнаго отьца нашего Феодосия, игумена Печерського. (1971). В О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, & М. В. Ляпон (подгот.), *Успенский сборник XII—XIII вв.* Москва: Наука.
- ЖХД — Житє и хоженє Данила Руськыя земли игумена 1106—1108 гг. (1883; 1885). В М. А. Веневитинов (ред.), *Православный палестинский сборник* (т. I, вып. 3; т. III, вып. 9; 1113 г. Сп. 1496 г.). Санкт-Петербург.
- ЗВПП — Зиновіів, К. (1971). *Вірші. Приповісті посполиті* (І. П. Чепіга & В. П. Колосова, ред.). Київ: Наукова думка.
- ІСУЯ — Тимченко, Є., Волошин, Є., Лазаревська К., & Петренко, Г. (ред.). (1930—1932). *Історичний словник українського язика* (т. 1: Зошит 1: А — Глу; Зошит 2: Глу — Жял). Київ — Харків: Державне видавництво України; Українська радянська енциклопедія.
- КВОГМ — Книги временны и образны Георгии мниха. (1920). В В. И. Истрин, *Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе* (т. I: Текст: XI в., сп. XIV и XV вв.). Петербург: Издательство ОРЯС РАН.
- КК — Казанье сѣго Кирилла Патріарха іерусалимського о антихриствѣ и знаках его. З розширенням науки против ересей розных. (1906). У *Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і початку XVII ст.* Львів.

- КЛ — Киевская летопись. (1962). В *Полное собрание русских летописей* (т. 2: *Ипатьевская летопись*). Москва: Издательство восточной литературы.
- Кн. — Книжиця для господарства. (1915). У М. Возняк, *Український господарський по-радник з 1788 р. ЗНТШ* (с. 37–58). Львів.
- Котл. — Котляревський, І. П. (1969). *Повне зібрання творів*. Київ: Наукова думка.
- КПП — Абрамович, Д. (упоряд.). (1930). *Києво-Печерський патерик*. Київ.
- КРС — Яворський, Ю. А. (1909). *Два замечательных карпато-русских сборника XVIII-го в., принадлежащих Университету Св. Владимира*. Киев.
- КТМП — Книги третье мъские Ператинские. (1908). У *Стороженки. Фамильный архив* (т. 6). Киев.
- ЛВ — Величко, Самуил. (1848–1864). *Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в.* (т. 1–4). Київ.
- ЛЛЗСС — Німчук, В. В. (упоряд.). (1964). *Лексис Лаврентия Зизанія. Синоніма славено-росская*. Київ: Наукова думка.
- ЛСПП — Німчук, В. В. (упоряд.). (1961). *Лексикон словеноросський Памви Беринди*. Київ: Наукова думка. (Надруковано з видання 1627 р.).
- НЛ — *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*. (1950). Москва — Ленинград: Издательство АН СССР.
- ПВЛ — Повесть временных лет. (1962). В *Полное собрание русских летописей* (т. 2: *Ипатьевская летопись*). Москва: Издательство восточной литературы.
- ПТКВ — Перетц, В. Н. (1903). *Повесть о трех королях-волхвах в западнорусском списке XV в.* Санкт-Петербург.
- РИСП — Реєстр ім'яна Семена Пал'я. Реєстр всего описанного при бытности пана Димитрия Полоцкого, войта магистрату Київского, і пана Яска Кривого, бургомистра Київского, по указу его ясновельможности гетмана Мазепы, ім'яна Семена Пал'я. Учинень 1704 году, октября 12 дня. (1878). В *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического»* (с. 107–133). Київ.
- СИ — Собрание историческое изъ книгъ древняго писателя Александра Гвагнаина и изъ старыхъ вѣрнихъ русскихъ лѣтописей, абшитованнымъ полковымъ обознымъ, Стефаномъ Василіевымъ сыномъ Лукомскимъ сочиненное въ малороссійскомъ городѣ Прилукѣ 1770 году. (1878). В *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам с приложением трех малороссийских хроник: Хмельницкой, «Краткого описания Малороссии» и «Собрания исторического»* (с. 133–147). Київ.
- Сков. — Сковорода, Г. (1973). *Повне зібрання творів* (т. 1–2). Київ: Наукова думка.
- СлЛЛ — Славинецький, Є. (1973). Лексикон латинський. У В. В. Німчук (упоряд.), *«Лексикон латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського*. Київ: Наукова думка.
- СЛРЯ — *Словарь русского языка XI–XVII вв.* (1975–1983). (Вып. 1–10). Москва: Наука.
- СПП — *Слово о плъку Игоревѣ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова (Ироическая пѣснь о походѣ на половцовъ удѣльнаго князя Новгорода-Сѣверскаго Игоря Святославича)*. (1800). Москва.
- Ср. — Срезневский, И. И. (1893–1912). *Материалы для словаря древнерусского языка* (т. 1–3). Санкт-Петербург.
- ССУМ — *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* (1977–1978). (т. 1–2). Київ: Наукова думка.
- СУМ XVI — I пол. XVII — Гринчишин, Д., & Чікало, М. (ред.). (1994–2013). *Словник української мови XVI — I пол. XVII ст.* (вип. 1–16). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- СЧРД — Съказание чюдсь... романа и двѣда. (1971). В С. И. Котков, О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, & М. В. Ляпон (ред.), *Успенский сборник XII–XIII вв.* Москва: Наука.
- СЮППП — Старинный южнорусский перевод Песни песней с послесловиями о любви. (1861). *Основа, ноябрь — декабрь*.
- УІ — *Українські інтермедії XVII–XVIII ст. Пам'ятки давньої української літератури*. (1960). Київ: Видавництво Академії наук Української РСР.
- УП — Колосова, В. П., & Кречотень, В. І. (упоряд.). (1978). *Українська поезія. Кінець XVI — поч. XVII ст.* Київ: Наукова думка.
- ЮГ — *Южнорусскія грамоты, собранныя Владим. Розовымъ*. (1917). (т. 1). Київ: Изданіе отдѣленія русскаго языка и словесности Академіи Наукъ.

ЛІТЕРАТУРА

- Беркешук, І. С. (2016). Демінутиви та аугментативи — виразники українського менталітету. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 14, 20—26.
- Бондарь, А. И. (1979). *Структура деминутивных образований в современном украинском языке* [автореф. дисс. канд. філол. наук, Ужгородський державний університет]. Ужгород.
- Вільчинська, Т. П. (1996). *Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові* [автореф. дис. канд. філол. наук, Львівський державний університет ім. І. Франка]. Львів.
- Говердовский, В. И. (1985). Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике). *Вопросы языкознания*, 2, 71—79.
- Городенська, К. Г., & Кравченко, М. В. (1981). *Словотвірна структура слова (відіменні деривати)*. Київ: Наукова думка.
- Дементьев, А. А. (1953). Уменьшительные слова в русском языке. *Русский язык в школе*, 5, 5—11.
- Дяконенко, В. М. (1930). Здрібнілі форми в українській мові. *Збірник секції граматики української мови Науково-дослідного інституту мовознавства при ВУАН*, 1, 73—113.
- Кравченко, М. В. (1977). *Уменьшительно-эмоциональные имена существительные в современном украинском языке (закономерности семантики, словообразования и функционирования)* [автореф. дисс. канд. філол. наук, Інститут мовознавства ім. А. А. Потебни АН УССР]. Київ.
- Мандельштам, И. Е. (1903). Об уменьшительных суффиксах в русском языке со стороны их значения (К истории поэтического стиля). *Журнал Министерства народного просвещения*, 7, 34—66; 8, 317—353.
- Плющ, М. Я. (2010). *Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник*. Київ: Видавничий Дім «Слово».
- Плямоватая, С. С. (1958). Уменьшительно-оценочные и увеличительно-оценочные имена существительные в практике лексикографической работы. *Наукові записки Львівського державного університету ім. І. Франка*, 5, 240—250.
- Плямоватая, С. С. (1961). *Размерно-оценочные имена существительные в современном русском языке*. Москва: Просвещение.
- Покуц, В. Н. (1969). *Уменьшительные суффиксы имен существительных в современном русском литературном языке: грамматическая, семантическая специфика и словообразовательные возможности* [автореф. дисс. канд. філол. наук, Інститут мовознавства ім. А. А. Потебни]. Київ.
- Родніна, Л. О. (1979). Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки. У М. А. Жовтобрюх (ред.), *Словотвір сучасної української літературної мови* (с. 102). Київ: Наукова думка.
- Сагач, Г. М. (1976). Морфолого-стилістичні особливості емоційних суфіксів іменників чоловічого роду -ок, -ик, -чик, -ець, -очок, -ечок, -ичок. *Мовознавчі студії*, 7—11.
- Семеренко, Г. В. (1988). *История формирования украинского деминутивного и гипокористического словообразования* [автореф. дис. канд. філол. наук, Киевский государственный педагогический институт ім. А. М. Горького]. Київ.
- Семеренко, Г. В. (2020). *Історія суфіксального творення іменників із демінутивним і гіпокористичним значеннями в українській мові*. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД.
- Тилик, О. Ф. (2006). *Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання* [автореф. дис. канд. філол. наук, Запорізький національний університет]. Запоріжжя.
- Шутак, Л. Б. (2002). *Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові* [автореф. дис. канд. філол. наук, Чернівецький національний університет]. Київ.
- Юрашко, Л. В. (2009). Короткий огляд деяких класифікацій демінутивів за їх прагмалінгвістичним компонентом. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*, 11, 436—439.
- Юрашко, Л. В. (2011). Демінутиви як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Мова і культура*, 14(4), 141—147.

Статтю отримано 04.08.2022

Статтю схвалено 24.10.2022

LEGEND

- ABMU — Storozhenko, A. V. (Ed.). (1892). *Akty Borispolskogo meiskogo uriada 1612–1699 gg.* Kyiv: Kievskaiia starina (in Ukrainian).
- AluZR — *Arkhiv Iugo-Zapadnoi Rossii, izdavaemyi Komissiei dlia razbora drevnikh aktov, sostoiashchei pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore.* (1859–1914). (Vols. 1–8). Kyiv (in Russian).
- APGU — Modzalevskii, V. L. (Ed.). (1912–1914). *Aktovye knigi Poltavskogo gorodovogo uriada XVII v.* (Vols. 1–3). Chernihiv (in Ukrainian).
- AZhMU — Boichuk, M. K. (Ed.). (1965). *Aktova knyha Zhytomyrs'koho mis'koho uriadu kintsia XVI st. (1582–1588 rr.)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- DAF — “Diariush” Afanasiia Fylypovycha, 1646 r. (1965). In A. Korshunov, *Afanasii Filippovich: Zhizn' i tvorchestvo*. Minsk: Nauka i tekhnika (in Ukrainian).
- DMVN — Nimchuk, V. V., Rusaniv's'kyi, V. M., Symonova, K. S., Franchuk, V. Iu, & Chertoryz'ka, T. K. (Eds.). (1981). *Dilova mova Volyni i Naddniproshchyny XVII st.: Zbirnyk aktovykh dokumentiv*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- DNRM — Peredriienko, V. A. (Ed.). (1976). *Dilova i narodno-rozmovna mova XVIII st. Materialy sotennykh kantseliarii i ratush Livoberezhnoi Ukraïny*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- DUHS — Makhnovets', L. Ie. (Ed.). (1959). *Davnii ukraïns'kyi humor i satyra*. Kyiv: Derzhlitvydav URSR (in Ukrainian).
- GVL — Galitsko-Volynskaia letopis'. (1962). In *Polnoe sobranie russkikh letopisei* (Vol. 2: *Ipat'evskaia letopis'*). Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury (in Ukrainian).
- HU — Bilodid, I. K., & Kudryts'kyi, Ie. M. (Eds.). (1970). *Hramatyka slov'ians'ka I. Uzhevycha*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ISUIa — Tymchenko, Ie., Voloshyn, Ie., Lazarevs'ka, K., & Petrenko, H. (Eds.). (1930–1932). *Istorychnyi slovnyk ukraïns'koho iazyka* (Vols. 1(1): A — Hlu; 1(2): Hlu — Zhial). Kyiv — Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukraïny; Ukraïns'ka radiats'ka entsyklopediia (in Ukrainian).
- IuG — *Iuzhnorusskiiia gramoty, sobranniaia Vladim. Rozovym.* (1917). (Vol. 1). Kyiv: Izdanie otb'leniia russkago iazyka i slovesnosti Akademii Nauk (in Ukrainian).
- KK — Kazanie s'tgo Kirilla Patriarkha ierusalimskogo o antikhris't' i znakokh iego. Z rozshireniiem nauki protiv ieresi roznykh. (1906). In *Pam'iatky polemichnoho pysmenstva kintsia XVI i pochatku XVII st.* Lviv (in Ukrainian).
- KL — Kievskaiia letopis'. (1962). In *Polnoe sobranie russkikh letopisei.* (Vol. 2: *Ipat'evskaia letopis'*). Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury (in Old Russian).
- Kn. — Knyzhystsia dlia gospodarstva. (1915). In M. Vozniak, *Ukraïns'kyi hospodars'kyi poradnyk z 1788 r.* ZNTSh (pp. 37–58). Lviv (in Ukrainian).
- Kotl. — Kotliarevs'kyi, I. P. (1969). *Povne zibrannia tvoriv*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- KPP — Abramovych, D. (Ed.). (1930). *Kyievo-Pechers'kyi pateryk*. Kyiv (in Church Slavonic).
- KRS — Iavors'kii, Iu. A. (1909). *Dva zamechatel'nykh karpato-russkikh sbornika XVIII-go v., prinadlezhashchikh Universitetu Sv. Vladimira*. Kyiv (in Ukrainian).
- KTMP — Knigi tretie m'bskie Peratinskie. (1908). In *Storozhenki. Familnyi arkhiv* (Vol. 6). Kyiv (in Ukrainian).
- KVOGM — Knigi vriemien'nyia i obraznyia Georgiia mnikha. (1920). In V. I. Istrin, *Khronika Georgiia Amartola v drevnem slavianorusskom perevode* (Vol. 1: Tekst; XI v., sp. XIV i XV vv.). Peterburg: Izdatel'stvo ORIA S RAN (in Old Slavic).
- LLZSS — Nimchuk, V. V. (Ed.). (1964). *Leksys Lavrentiia Zyzaniia. Synonima slavenorosskaia*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- LSPP — Nimchuk, V. V. (Ed.). (1961). *Leksykon slovenoros'kyi Pamvy Beryndy*. Kyiv: Naukova dumka. (Original work published 1627) (in Ukrainian).
- LV — Velichko, Samuil. (1848–1864). *Letopis' sobytii v Iugo-Zapadnoi Rossii v XVII v.* (Vols. 1–4). Kyiv (in Ukrainian).
- NL — *Novgorodskaiia pervaiia letopis' starshego i mladshhego izvodov.* (1950). Moscow — Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR (in Russian & Church Slavonic).
- PTKV — Peretts, V. N. (1903). *Povest' o trekh koroliakh-volkhvakh v zapadnorusskom spiske XV v.* St. Peterburg (in Russian).

- PVL — Povest' vremennykh let. (1962). In *Polnoe sobranie russkikh letopisei* (Vol. 2: *Ipat'evskaia letopis'*). Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury (in Old Russian).
- RISP — Reestr im'niia Semena Pal'bia. Reestr vsego opisannogo pri bytnosti pana Dimitriia Polotskogo, voita magistratu Kievskogo, i pana Iaska Krivogo, burmistra Kievskogo, po ukazu ego iasnovelmozhnosti getmana Mazepy, im'niia Semena Pal'bia. Uchinen 1704 godu, oktiabria 12 dnia. (1878). In *Letopis' Samovidtsa po novootkrytym spiskam s prilozhenim trekh malorossiiskikh khronik: Khmel'nitskoi, "Kratkogo opisaniia Malorossii" i "Sobraniia istoricheskogo"* (pp. 107—133). Kyiv (in Ukrainian).
- SChRD — Skazaniie chiids... romana i d'vda. (1971). In S. I. Kotkov, O. A. Kniazevskaia, V. G. Dem'ianov, & M. V. Liapon (Eds.), *Uspenskii sbornik XII—XIII vv.* Moscow: Nauka (in Russian).
- SI — Sobranie istoricheskoe iz knig drevniago pisatel'ia Aleksandra Gvagnina i iz starikh v'brnikh russkikh h'topisei, abshitovannym polkovym oboznom, Stefanom Vasilievym synom Lukomskim sochinennoe v malorossiiskom gorod' Priluk' 1770 godu. (1878). In *Letopis' Samovidtsa po novootkrytym spiskam s prilozhenim trekh malorossiiskikh khronik: Khmel'nitskoi, "Kratkogo opisaniia Malorossii" i "Sobraniia istoricheskogo"* (pp. 133—147). Kyiv (in Old Ukrainian).
- SluPPP — Starinnyi iuzhnorusskii perevod Pesni pesnei s poslesloviiami o liubvi. (1861). *Osnova, November — December* (in Ukrainian).
- Skov. — Skovoroda, H. (1973). *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 1—2). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- SILL — Slavynets'kyi, Ie. (1973). Leksykon latyns'kyi. In V. V. Nimchuk (Ed.), "*Leksykon latyns'kyi" Ie. Slavynets'koho ta A. Korets'koho-Satanovs'koho.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- SIRIa — *Slovar' russkogo iazyka XI—XVII vv.* (1975—1983). (Vols. 1—10). Moscow: Nauka (in Russian).
- SPI — *Slovo o ploku Igorev', Igoria syna Sviatoslavlia, vnuka Ol'gova (Iroicheskaia p'sn' o pokhod' na polovtsov ud'bnago kniazia Novagoroda-S'berskago Igoria Sviatoslavicha).* (1800). Moscow (in Old Russian).
- Sr. — Sreznevskii, I. I. (1893—1912). *Materialy dlia slovaria drevnerusskogo iazyka.* (Vols. 1—3). St. Peterburg (in Old Russian).
- SSUM — *Slovnnyk staroukraïns'koï movy XIV—XV st.* (1977—1978). (Vols. 1—2). Kyiv: Naukova dumka (in Old Ukrainian).
- SUM XVI — I pol. XVII — Hrynychshyn, D., & Chikalo, M. (Eds.). (1994—2013). *Slovnnyk ukraïns'koï movy XVI — I pol. XVII st.* (Vols. 1—16). Lviv: Instytut ukraïnoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukraïny (in Ukrainian).
- UI — *Ukraïns'ki intermedii XVII—XVIII st. Pam'iatky davn'oï ukraïns'koï literatury.* (1960). Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukraïns'koï RSR (in Old Ukrainian).
- UP — Kolosova, V. P., & Krekoten', V. I. (Eds.). (1978). *Ukraïns'ka poezija. Kinets' XVI — poch. XVII st.* Kyiv: Naukova dumka (in Old Ukrainian).
- Velychk. — Velychkovs'kyi, I. (1972). *Tvory.* Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ZhF — Zhitie prepodobnaago ot'tsa nashego Feodosiia, igumena Pechers'kago. (1971). In O. A. Kniazevskaia, V. G. Dem'ianov, & M. V. Liapon (Eds.), *Uspenskii sbornik XII—XIII vv.* Moscow: Nauka (in Russian).
- ZhKhD — Zhite i khozhene Danila Russkiiia zemli igumena 1106—1108 gg. (1883; 1885). In M. A. Venevitinov (Ed.), *Pravoslavnyi palestinskii sbornik.* (Vols. 1(3); 3(9); 1113 g. Sp. 1496 g.). St. Petersburg (in Russian).
- ZhSA — Zhitie sviatogo Aleks'bia. (1903). In V. N. Peretts, *Povest' o trekh koroliakh-volkhvakh v zapadno-russkom spiske XV v.* St. Petersburg (in Russian).
- ZVPP — Zynoviiv, K. (1971). *Virshi. Prypovisti pospolyti* (I. P. Chepiha & V. P. Kolosova, Eds.). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

REFERENCES

- Berkeshchuk, I. S. (2016). Deminutyvy ta auhmentatyvy — vyraznyky ukraïns'koho mentalitetu. *Filolohichni Studii. Naukovi Visnyk Kryvoriz'koho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu*, 14, 20—26 (in Ukrainian).
- Bondar', A. I. (1979). Struktura deminutivnykh obrazovaniï v sovremennom ukraïnskom iazyke [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Uzhhorods'kyi derzhavnyi universytet]. Uzhhorod (in Ukrainian).

- Dement'ev, A. A. (1953). Umenshitelnye slova v russkom iazyke. *Russkii Iazyk v Shkole*, 5, 5–11 (in Russian).
- Diakonenko, V. M. (1930). Zdrbnili formy v ukrains'kii movi. *Zbirnyk Sektsii Hramatyka Ukrains'koi Movy Naukovo-Doslidnoho Instytutu Movoznavstva pry VUAN*, 1, 73–113 (in Ukrainian).
- Goverdovskii, V. I. (1985). Dialektika konnotatsii i denotatsii (Vzaymodeistvie emotsional'nogo i ratsional'nogo v leksike). *Voprosy Iazykoznanii*, 2, 71–79 (in Russian).
- Horodens'ka, K. H., & Kravchenko, M. V. (1981). *Slovotvirna struktura slova (Vidimenni deryvaty)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Iurashko, L. V. (2009). Korotkyi ohliad deiakykh klasyfikatsii deminutyviv za ikh prahmalinhvistychnym komponentom. *Naukovi Zapysky Natsional'noho Universytetu "Ostroz'ka Akademiia"*. *Seriia Filolohichna*, 11, 436–439 (in Ukrainian).
- Iurashko, L. V. (2011). Deminutyvy iak ob'iekt linhvistychnoho doslidzhennia. *Mova i Kul'tura*, 14(4), 141–147 (in Ukrainian).
- Kravchenko, M. V. (1977). *Umenshitelno-Emotsionalnye imena sushchestvitel'nye v sovremennom ukrainskom iazyke (Zakonomernosti semantiki, slovoobrazovaniia i funktsionirovaniia)* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Institut iazykoznanii im. A. A. Potebni AN USSR]. Kyiv (in Russian).
- Mandel'shtam, I. Ie. (1903). Ob umenshitelnykh suffiksakh v russkom iazyke so storony ikh znacheniia (K istorii poeticheskogo stilii). *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniia*, 7, 34–66; 8, 317–353 (in Russian).
- Pliamovataia, S. S. (1958). Umen'shitel'no-otsenochnyie i uvelichitel'no-otsenochnyie imena sushchestvitel'nye v praktike leksikograficheskoi raboty. *Naukovi Zapysky L'vivskoho Derzhavnoho Universitetu im. I. Franka*, 5, 240–250 (in Russian).
- Pliamovataia, S. S. (1961). *Razmerno-otsenochnyie imena sushchestvitel'nye v sovremennom russkom iazyke*. Moscow: Prosveshcheniie (in Russian).
- Pliushch, M. Ia. (2010). *Hramatyka ukrains'koi movy. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia*. Kyiv: Vydavnychi Dim "Slovo" (in Ukrainian).
- Pokuts, V. N. (1969). *Umenshitel'nye suffiksy imen sushchestvitel'nykh v sovremennom russkom literaturnom iazyke: Grammaticheskaiia, semanticheskaiia spetsyfika i slovoobrazovatel'nye vozmozhnosti* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Institut iazykoznanii im. A. A. Potebni AN USSR]. Kyiv (in Russian).
- Rodnina, L. O. (1979). Imennyky z sufiksamy sub'iektivnoi otsinky. In M. A. Zhovtobriukh (Ed.), *Slovtvir suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movy* (p. 102). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Sahach, H. M. (1976). Morfoloho-Stylistychni osoblyvosti emotsiinykh sufiksiv imennykiv cholovichoho rodu -ok, -yk, -chyk, -ets', -ochok, -echok, -ychok. *Movoznavchi Studii*, 7–11 (in Ukrainian).
- Semerenko, H. V. (1988). *Istoriia formirovaniia ukrainskogo deminutivnogo i gipokoristicheskogo slovoobrazovaniia* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Kievskii gosudarstvennyi pedagogicheskii institut im. A. M. Hor'kogo]. Kyiv (in Russian).
- Semerenko, H. V. (2020). *Istoriia sufiksial'nogo tvorennia imennykiv iz deminutyvnyim i hipokorystychnym znachenniamy v ukrains'kii movi*. Zaporizhzhia: "LIPS" LTD (in Ukrainian).
- Shutak, L. B. (2002). *Slovtvirna katehoryzatsiia sub'iektivnoi otsinky v suchasni ukrains'kii movi* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Chernivets'kyi natsional'nyi universytet]. Kyiv (in Ukrainian).
- Tylyk, O. F. (2006). *Imennyky zi znachenniam podibnosti: Sposoby tvorennia ta sfery vykorystannia* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, Zaporiz'kyi natsional'nyi universytet]. Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Vil'chyns'ka, T. P. (1996). *Semantyko-slovtvirna kharakterystyka otsinnykh nazv osib v ukrains'kii movi* [Extended summary for the Candidate of Philological Sciences degree, L'vivskyi derzhavnyi universytet im. I. Franka]. Lviv (in Ukrainian).

Received 04.08.2022

Accepted 24.10.2022

Hanna Semerenko, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Teaching Methods of Ukrainian
and Foreign Languages, National Pedagogical Dragomanov University
8–14 Turhenievs'ka St., Kyiv 01054, Ukraine
E-mail: semerenkoav@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1143-7326>

SYNTHETIC AND ANALYTICAL WAY OF EXPRESSING DIMINUTIVITY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE 11TH—18TH CENTURIES

The main means of diminutive word formation are suffixes, which are of the greatest interest to researchers of diminutival and affectionate vocabulary, however, when studying the problem of the history of diminutive word formation, it is worth taking into account the history of other means of expressing diminutiveness, as word-forming and syntactic ways of expressing diminutiveness have always functioned alongside and interacted. These are analytical and synthetic-analytic means of conveying diminutiveness.

The paper presents the results of the analysis of diminutiveness in its pure form, the primacy of diminutiveness and the secondariness of expressive shades based on the example of synthetic-analytical constructions of the 11th—18th centuries. The author determined the synthetic-analytical way of conveying diminutiveness and its role in demarcating small and emotional formations as well.

Each lexeme was analyzed in a specific lexical environment, since in diachronic research it is not always possible to be guided by the general meaning, which is the basis of the evaluative word and is established by the generalization of separate multiple contexts, since in past eras diminutiveness was transmitted not only by suffixes, as in affectionate formations, but also with the help of indicator words *маль* (*малыи*) in the 11th—13th centuries, and in the following epochs by such words as *невеликий*, *маленький*, *мілкий*, *менший*, *дрібний* etc. These words enable to distinguish smallness from emotionality: *горка та не велика, но мала* (1106—1108, ср. XV, ЖХД, 21). A greater role in the detection of diminutive semantics is played by textual clarifications when, for instance, the size of the object was determined: *свѣтлочка мала, лав три; в кѣльци малѣ, яко четыре лакоть* (КПП, 135) і под.

When diminutiveness is conveyed with the use of indicator words in conjunction with a common noun, we are talking about the analytical method: *городъ малъ* (под 1097, ПВЛ, 234), *малого воза* (1552, АЮЗР, 1/VII, 112).

The presence of indicator words *великий*, *болший* in structures with diminutive formants signals dediminution. Without such indicator words, it is often impossible to practically divide lexemes into diminutive, emotional and dediminutive.

The materials of the conducted research can be used by derivationists in the study of historical word-forms, the history of the Ukrainian language, teachers, and students in the study of the relevant subject.

Keywords: word-form, historical word-form, diminutiveness, pettiness, syntactic means of word-formation